

מוקצה

חכמים אסרו לטלטל¹ 'מוקצה' בשבת. ונאמרו כמה טעמים לגזירה זו:

א. כדי שמנוחת השבת לא תתבטל - שאם יהיה מותר לטלטל כל דבר, יהיו עסוקים בלארגן את הבית והחנות ויתבטל בכך צווי התורה ששבת תהא יום מנוחה, שנאמר "וביום השביעי תשבות.. למען ינוח".

ב. שלא יבואו לידי עשיית מלאכה - טלטול כלים המיועדים לעשיית מלאכה, עלול למשוך את האדם לעשיית מלאכה בפועל (רמב"ם שבת פכ"ד. וכן מובא במשנ"ב בפתחה לסי' ש"ח, ועיי"ש עוד טעמים).

עלינו לברר מה כולל בתוכו השם 'מוקצה', ואיזה טלטול חכמים כיוונו לאסור.

מהו מוקצה

הרעיון של מוקצה הוא דבר ה'מוקצה' משימוש בשבת - שאין לו שימוש בשבת, וככל שיש לו פחות שימוש, כך רמת חומרתו גדולה יותר, וככל שהשימוש שלו תדיר יותר, כך הוא קל יותר (ראה רמב"ם פיה"מ ביצה א, א. ושו"ת מנחת שלמה תנינא ב-ג סי' י"ז).

חכמים קבעו ארבעה סוגי מוקצה עיקריים, שהם בעצם ארבע סיבות שהופכות את הדבר לפחות שמיש, כדלהלן:

מקורות והוספות

¹ נגיעה במוקצה מבלי להזיז - מותרת (סי' ש"ח ס"ג. ובכלל זה מותר לשבת על מוקצה - סי' ש"ח ס"ב).

מוקצה מחמת גופו

דבר שאין לו שימוש בשבת בגלל האופי שלו², כיון שהשימוש בו נעשה באמצעות³ מלאכה אסורה, או למטרת מלאכה האסורה. וכן דבר שלא **מיוחד** לשום שימוש⁴.

כיון שהוא מוקצה לגמרי משימוש בשבת, אסור לטלטל אותו לשום צורך⁵ (סי' שח ס"ז).

מוקצה מחמת חסרון כיס

דבר שאין לו שימוש בשבת בגלל היעוד שלו⁶, שמקפידים להשתמש בו רק למלאכה שלשמה נועד. ואין לו שימוש בשבת.

כיון שהוא מוקצה לגמרי משימוש בשבת, אסור לטלטלו לשום צורך⁷ (סי' שח ס"א ובמשני' ס"ק ב).

מקורות והוספות

² אבנים, חול, אינם מיועדים לשימוש המותר בשבת, **וכן כסף** הוא מוקצה מחמת גופו (שבת מד. רמ"א שי, ז), הגם שמשמש את האדם לקנייה, לפי שאין השימוש נעשה בגופו כדוגמת כסא ושולחן ושאר כלים, אלא השימוש נעשה באמצעותו, שמשמש כאמצעי ומכשיר לרכוש דברים (חוט שני ג, נג).

³ אוכל שאינו ראוי לאכילה ללא בישול או אפייה וכו' - סי' שח ס"ב. ואפילו שראוי לאכילת בהמה ללא בישול, נחשב שאין לו שימוש כיון שמיועד לאכילת אדם דווקא.

⁴ קליפות אגוזים קליפות ביצים וכדו' אינם ראויים לשום שימוש (סי' שח כז-כט) ולגבי שאר עצמות וקליפות שאינן ראויות לבני אדם, אם מצויים שם בעלי חיים שצורכים את אותם קליפות, נמצא שהם כן מיועדים ומיוחדים לשימוש והם אינן מוקצה.

אבל נסרים ועצים קטנים, אע"פ שראויים לשימוש - כגון מעצור לדלת כיון "שאינם מיוחדים" לכך - שו"ע סי' שח, ז. ומשני' לד.

⁵ וחכמים התירו לטלטל מוקצה מחמת גופו במקום כבוד הבריות, או חשש נזק אם אי אפשר באופנים המותרים. וכן התירו לטלטל יגרף של רע"י - דבר מאוס שנמצא במקום שבני שוהים בו, (סי' שח ס"ד ועיין באורחות שבת פ"ט הערה תצ).

⁶ כלי שמלאכתו לאיסור, ומקפידים להשתמש בו רק למטרה שלשמה הוא נועד, לכל השיטות הוא מוקצה מחמת חסרון כיס. וכן **כלי העומד לסחורה**, אם בעליו מקפיד לא לעשות בו שום שימוש, נחשב כמוקצה מחמת חסרון כיס. - סי' שח ס"א ברמ"א. שש"כ פ"כ אות כא.

אבל **כלי שייחדו לו מקום ומקפידים לא להזיזו ממקומו כדי שלא יהרס**, לדעת בני אשכנז נחשב כמוקצה מחמת חסרון כיס - משני' ס"ק ח. ובשש"כ פ"כ אות כב. וכן בכף החיים סי' שח ס"ק ד. אך דעת הגר"ע יוסף שאינו מוקצה ומותר בטלטול - (חזו"ע שבת ג, עמ' צא-צד).

⁷ ובמקום כבוד הבריות או חשש נזק, אם אין אפשרות אחרת מותר לטלטל - (בית יוסף ורמ"א שח ו, ומשני' עז. וש"י"ב ה). וכן מותר לטלטל מוקצה לצורך חולה שאין בו סכנה (שעה"צ תרנח, ג, חזו"ע שבת ג עמ' קעב), אך יראה לעשות זאת בשינוי (משני' שכת, נח, ובשעה"צ לד).

כלי שמלאכתו לאיסור

דבר המיועד למלאכה האסורה, אבל ניתן לעשות בו שימושים אחרים המותרים, כיון שלא מקפידים להשתמש בו רק ליעוד שלו (משנה ברורה שח, י, כ).

ולכן אסור לטלטל אותו לצורכו - כיון שלצורכו שלו הוא מוקצה משימוש (שו"ע שח, ג, יא).

אבל מותר לטלטל אותו לצורך גופו או לצורך מקומו⁸ (שו"ע שח, ג).

בסיס לדבר האסור

דבר היתר שהונח על גביו דבר מוקצה קודם שבת, ונשאר עליו לכל הפחות בעת כניסת השבת (בין השמשות), נעשה ההיתר שתחתיו "בסיס לדבר האסור" ומקבל את שם המוקצה שהונח עליו (שו"ע שט, ד. שי, ז).

רק כאשר יתקיימו התנאים הבאים שייך המושג 'בסיס':

א. המוקצה הונח בהסכמת הבעלים¹⁰ בכוונה שישאר שם בשבת¹¹.

ב. שהבסיס משמש את המוקצה שעליו¹². ומתבטל אליו¹³.

מקורות והוספות

⁸ כלומר כשצריך להשתמש במקום שבו מונח הכלי (שו"ע שח, ג). או שרוצה להגיע למקום מסוים, והכלי שמלאכתו לאיסור מפריע מלהגיע אליו (שו"ע שח, יד ומשני"ב נו. שש"כ כ, ז).

⁹ לדעת **פוסקי אשכנז** כל ההיתר לטלטל לצורך גופו, הוא רק כשאין לו כלי היתר לתשמיש הנצרך, אך אם יש לו כלי היתר אסור להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור, כגון אם יש לו "מפצח אגוזים", אינו יכול להשתמש בפטיש לצורך פיצוחם (משנה ברורה שח, יב). ומאידך יש **מפוסקי ספרד** שהתירו בכל אופן להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו שימוש המותר (הגר"ע יוסף, חזו"ע שבת ג עמי"ט, מנוחת אהבה א, רסו. אמנם בכה"ח שח, כב אסר).

¹⁰ אך אם הניחו אדם אחר ללא הסכמת בעל החפץ אינו נעשה בסיס (רמ"א שט, ד), מלבד אם ידוע שנוח לבעל החפץ בהנחה זו (משני"ב כז).

¹¹ אך **אם שכח** את דבר המוקצה שם, או אפי' הניחו בכוונה תחילה אך לא היה בדעתו בפירוש להשאירו שם בשבת, לא נעשה בסיס (שו"ע שט, ד, משני"ב יח כא, ושעה"צ כ). מלבד בדבר שדרך המוקצה להיות עליו בדרך קבע, כדוגמת ארנק שהוא מקומו הקבוע של הכסף, שבוה אף אם שכח הכסף בו, דינו כמניח מדעת ונעשה בסיס (משני"ב שט, ח).

¹² דהיינו שהבסיס אכן משמש את המוקצה, אבל אם רק מונח שם אינו מוקצה, כגון אבן שהניחה על כיסוי כלי כדי שלא יפתחו החתולים את הכלי, או הניחה על דפי נייר לבל יתפזרו ברוח, לפי שכיסוי הכלי ודפי הנייר אינם משמשים את האבן אלא להיפך האבן משמשת אותם (שש"כ כ, נד).

¹³ **מוקצה פחות ערך** - שאין לו חשיבות עצמית ביחס לבסיס לא אוסר אותו, ולכן אם הניחו מטבע חסר ערך ממשי על שולחן, כיון שאין שום הגיון לומר שהשולחן משמש את המטבע, אינו מתבטל אליו ולא מקבל שם בסיס. ס"י סקל"א במשני"ב.

מה נחשב טלטול

איסור טלטול מוקצה הוא דווקא באופן שרגילים לטלטל, אבל מותר להזיז את המוקצה באופן שונה מדרך טלטולו, כדלהלן:

טלטול כלאחר יד / בגופו

מותר לטלטל דבר מוקצה שלא כדרך טלטולו¹⁴ בימות החול¹⁵ אף לצורך המוקצה (סי' שיא ס"ח).

ומאידך דעת החזו"א (מז, יג) שלא הותר טלטול מוקצה בגופו אלא כשמטלטלו דרך הילוכו ותשמישו, אך לא באופן שניכר שכל כוונתו לצורך טלטול המוקצה, כדוגמת דחיפת המוקצה או העברתו רגלו וכיו"ב.

טלטול מן הצד

מותר לטלטל דבר מוקצה מבלי לגעת בו ישירות אלא ע"י דבר היתר אחר, אך רק אם עושה כן לצורך דבר המותר (סי' שיא ס"ח).

אופני טלטול מן הצד:

- א. טלטול מוקצה בעזרת כלי אחר באופן ישיר, כגון שדוחפו בכלי אחר (שו"ע שיא, ט).
- ב. טלטול דבר היתר שמונח עליו או בתוכו דבר מוקצה¹⁶ באופן שלא נעשה בסיס לדבר האסור כפי הכללים המבוארים לעיל (שו"ע שט, ג, ד, ומשני"ב יז).

מקורות והוספות

מוקצה המונח על דלת - מוקצה המונח על דלת של חדר, ארון וכדו', כיון שברור שהדלת נועדה לשמש את החדר והארון, אין היא מתבטלת למוקצה שעליה, ואינה מקבלת דין 'בסיסי' - סי' רע"ז סק"ז במשני"ב.

¹⁴ כגון להזיזו עם הרגל (משני"ב שח יג, ביה"ל רסו יב ד"ה פ), או אפי' ע"י ידיו אך בשינוי מדרכו בחול כגון ע"י המרפק (אג"מ ה כב, ח), אחורי ידיו (משני"ב רעו, לא, אול"צ ב כו ז), או ע"י נשיפה (שו"ע שח ג מג) וכל כיו"ב, לפי שאין על פעולה זו שם טלטול, ומותר גם כאשר עושה כן לצורך הדבר המוקצה (שו"ע שיא ח. ומשני"ב ל).

¹⁵ אך אם גם בחול הדרך לטלטל דבר מסוים ע"י גופו, אסור לטלטלו גם ע"י גופו (שו"ע שח, טו. ביה"ל טז סוד"ה דאסור. ששי"כ כב הערה פז).

¹⁶ אך אם שיש באפשרותו לנער את דבר המוקצה מחויב לנער, ולא התירו לטלטלם יחד (שו"ע שט, ג, ד). ורק אם אין לו אפשרות לנער, מחמת שעלול להזיק לדברים שבצדו כגון לנער אבנים שע"ג הכלי לצד כלי זכוכית (שו"ע שט, ד), או שדבר המוקצה או ההיתר עצמו עלולים להתקלקל כתוצאה מהניעור (שעה"צ שט, יז), או לחלופין כשצריך את המקום שתחת הכלי, שאם ינער את המוקצה לשם לא יישאר המקום פנוי (שו"ע שט, ה).

ג. ניעור דבר היתר שמונח עליו או בתוכו דבר מוקצה, (שו"ע שט, ד, ומשני"ב יז)¹⁷.

האם אפשר לשנות מוקצה לשימוש המותר

בשבת אין אפשרות לשנות יעוד

הזמן הקובע לקביעת שם המוקצה הוא בתחילת כניסת השבת (בין השמשות), ולכך דבר שהיה מוקצה בבין השמשות, אף אם באמצע השבת בטלה סיבת הקצאתו וכעת אינו מוקצה, נאסר בטלטול¹⁸, ומכונה בלשון הש"ס והפוסקים "מיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא", כלומר מתוך שהוקצה בבין השמשות, הרי הוא מוקצה לכל יום השבת (שו"ע רעט, א ומשני"ב א, ושו"ע שי, ג).

לפני שבת אפשר לשנות יעוד

ישנם ג' אופנים בהם ניתן להכין קודם כניסת השבת, דבר מוקצה כדי להשתמש בו בשבת, וכדלהלן:

❖ **ייחוד לעולם:** לייחד את הדבר באופן קבוע ללא הגבלת זמן לשימוש המותר (שו"ע סי' שח כב, וסי' רנט ב)¹⁹.

❖ **מעשה תיקון בגוף הדבר:** כאשר עושה קודם שבת מעשה תיקון בדבר המוקצה, המוכיח שעומד לשימוש, פוקע ממנו שם מוקצה ומותר בטלטול (שו"ע שג כב, ומשני"ב עה).

❖ **שימוש בדרך קבע:** אם היה רגיל בימי החול להשתמש בהם לתשמיש היתר, יש אומרים שמותר בטלטול ושם כלי עליו (משנה ברורה שח, צג), ויש אוסרים בזה (בן איש חי ש"ב ויגש א)²⁰.

מקורות והוספות

¹⁷ ולכך כסף שמונח על כרית אסור לנערו מהכרית כדי לשומרו מנזקי ילדים וכיו"ב (משני"ב שט יד, בא"ח ויגש י, ילקו"י שי ו-ט, יא).

¹⁸ ואם הדבר משתנה מעצמו, כגון אבוקדו קשה שהתרכך במהלך השבת - עיין סי' ש"י ס"ב.

¹⁹ ואין צורך לפרש בפיו, אלא די במחשבה שחשב מערב שבת להשתמש בו באופן קבוע לשימוש המותר (משני"ב רנט ה, שח צג).

²⁰ מן הרצוי להדגיש שדעת הבן איש חי (שם) והגר"ע יוסף (חזון עובדיה ג', עמ' צ"ח) שבג' היתרים הנזכרים, אם מייחדו או מתקנו לשימוש שאין דרכו בכך, כגון שמייחד, מתקן, או רגיל להשתמש באבן להניח על דפים שלא ינודו ברוח, ישנה הגבלה שאין הדבר מתיר לטלטל את האבן לכל שימוש, אלא רק לשימוש לו ייחדו בלבד (שמירת הדפים). ורק כשמייחד לדבר שדרכו בכך, מתיר לטלטל לגמרי אף לשאר שימושים שלא ייחד ותיקן לשמם.

דברים שאינם מוקצה

דבר שיש לו שימוש תדיר, כיון שמיועד למשהו מותר:

- ❖ מאכלים וספרי קודש, וכן בגדים ותכשיטים מותר לטלטלם אפיו שלא לצורך כלל, לפי שלא היו בכלל הגזירה (שו"ע שם. ש"כ כ פג, וילקו"י שח, ד ז גבי בגדים ותכשיטים²¹).
- ❖ כלי שמלאכתו להיתר, שגזרו בו חכמים במהלך הדורות שמותר לטלטל אותו לכל צורך, אבל שלא לצורך כלל אסור²² (שבת קכג, ב. שו"ע ס"י ש"ח, ד).

מקורות והוספות

²¹ אמנם בחזו"ע (שבת ג עמ' לד) צידד להחמיר בבגדים ותכשיטים.

²² הגדרת "שלא לצורך כללי" היא שאין לאדם שום כוונה בטלטולו, ועושה כן כמתעסק (בן איש חי מקץ א). אך אם יש לו תענוג בטלטולו אף שאינו צורך ממשי, כגון להשקיט עצבים, מותר (ערוך השלחן שח, טו. חזון עובדיה שבת ג עמ' ז).